

SİĞORTA MÜBAHİSƏLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

ŞƏHRİYAR HƏBİLOV¹

Annotasiya

Sığorta münasibətləri tarixən heç də XX əsrdə yaranan münasibətlər olmadığı kimi, tənzimlənməsi də daha qədim dövrləri əhatə etmişdir. Ölkəmizdə sığorta Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Azərbaycan SSR dövründə təşəkkül tapmış, Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsində normativ tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuş, lakin yalnız dövlət şirkəti tərəfindən tətbiq edilmiş münasibətlər kimi formalaşmışdır. Müasir dövr qanunvericiliyi çərçivəsində isə 2008-ci ilə qədər olan dövrdə ayrıca qanun və ya qaydalarla tənzimlənən sığorta münasibətləri özəl sığortaçılığın təşəkkülündə mühüm rol oynamışdır. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunun qüvvəyə minməsi ilə requlyativ çərçivə müəyyən edilmiş və sığorta münasibətlərində korporativləşmə tələbləri tənzimlənmişdir. Sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsi isə sırf Mülki Məcəllənin 50-ci fəslində yenidən işlənməsi ilə təkmilləşmişdir. Sığorta münasibətlərinin inkişafı digər mülki münasibətlərdə olduğu kimi müqavilədən irəli gələn iddiaların ortaya çıxması ilə yadda qalır. Sığorta münasibətlərinin həmçinin özünəməxsus spesifikliyi də mövcuddur. Belə ki, sığorta münasibətləri tənzimlənmərkən sığorta müqaviləsi bağlayan şəxslərlə sığortaçıları arasında bir sıra mübahisələr də ortaya çıxa bilər. Məsələn, azadolma məbləğlərinin tətbiqi, hadisələrin dairəsi, müqavilənin qüvvədə olması müddətləri və bir sıra digər iddialar bu münasibətlərin spesifikliyindən irəli gəlməklə formalaşır. Hər bir halda sığorta mübahisələri sığorta müqaviləsinin bağlanması anından müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə baş verən hadisələrə münasibətdə daha dinamik nəzərə çarpır.

Açar sözlər: sığorta mübahisəsi, subroqasiya, sığorta münasibəti, sığorta, tənzimləmə, sığorta şirkəti, mübahisə, məhkəmə.

I. Giriş. Sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsi

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 01.09.2016-cı il tarixli 338 sayılı qərarına əsasən müəyyən edilmiş ictimai əhəmiyyətli funksiyaları həyata keçirən hüquqi şəxslərdən biri qismində çıxış edən sığorta şirkətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərin əsasını sığorta müqaviləsindən irəli gələn məsələlər təşkil etdiyi kimi, həmin məsələlərin tənzimlənməsi də öz spesifikliyi ilə ön plana çıxır [4]. Mövzu çərçivəsində sığorta münasibətləri ilə bağlı tənzimləmə, o cümlədən mövcud qanunvericilik və xarici təcrübələr nəzərə alınmaqla sığorta mübahisələrinin həlli yolları barədə araşdırmaların nəticələrini təqdim edəcəyik.

II. Sığorta mübahisələrinin təsnifatı

Sığorta münasibətləri müqavilədən əmələ gələn öhdəlik münasibətlərindən biri kimi çıxış edir və buna müvafiq olaraq sığorta müqaviləsi hüquqi fakt rolunu oynayır. Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar məsələlərdə daim sığorta şirkəti qismində sığortaçı və ya onun adından sığorta müqaviləsinin bağlamaq səlahiyyəti verilmiş sığorta agentləri çıxış edə bilər.

Ümumiyyətlə, sığorta münasibətləri əsasında yaranan sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsində aşağıdakı bölgü diqqət çəkir:

1) Sığortaçı ilə sığorta münasibətlərinin subyektləri arasında yaranmış mübahisələr. Bu mübahisələr üzrə yaranmış məsələlərdə sığortaçı ilə

a) sığortalı,

b) sığorta olunan,

c) faydalanan şəxs arasında baş verənlər daha ön plana çıxa bilər.

2) Sığortaçı ilə təkrarsığortaçıları arasında yaranmış mübahisələr.

3) Sığortaçı ilə sığorta vasitəçiləri arasında yaranmış mübahisələr.

¹ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının şöbə rəisi / email: sehriyarhebilov@gmail.com

4) Sığortaçı ilə nəzarət orqanı arasında yaranmış mübahisələr.

5) Sığorta münasibətləri çərçivəsində yaranmış digər mübahisələr.

Həmçinin onu da qeyd etmək mümkündür ki, sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsində də bir sıra bölgülər mövcuddur. Həmin bölgülərə aiddir:

1) Nəzarət orqanı qismində Mərkəzi Bankın çıxış etdiyi işlər üzrə tənzimləmə.

İctimai əhəmiyyətli funksiyaları həyata keçirməsilə yanaşı, maliyyə sahəsi üzrə fəaliyyət olduğu üçün sığorta münasibətlərinə dair tənzimləmə və nəzarət funksiyası sırf Mərkəzi Banka verilmişdir. İstər Mərkəzi Bank haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, istərsə də sahəvi qanunvericilik normaları nəzarət funksiyalarının tətbiqində sığorta münasibətlərinin də əhatələnməsini nəzərə almışdır. Bu səbəbdən də sığorta qanunvericiliyinə dair pozuntuların baş verməsi halında sığortaçıların hərəkət və ya hərəkətsizliklərindən Mərkəzi Banka şikayət ünvanlamaq mümkündür. Bu halda daxil olmuş şikayətlər üzrə Vətəndaşların müraciətləri haqqında Qanunun tələblərinə uyğun tənzimləmə həyata keçirilir [6]. Tənzimləmə nəticələri effektiv olmadıqda isə digər məhkəməyəqədər yaxud məhkəmə tənzimlənməsini tələb etmək mümkündür.

2) Mediasiya vasitəsilə tənzimləmə.

Sığorta münasibətləri tərəflərinin aralarında ortaya çıxan mübahisələr mülki (kommersiya) təyinatlı olduğu üçün müvafiq qanunvericilik baxımından məhkəməyəqədər mərhələdə mediasiya vasitəsilə tənzimlənməsi tələbləri mövcuddur. Mediasiya haqqında Qanuna dair son düzəlişlərə əsasən isə, kommersiya mübahisələrinin məcburi mediasiya tənzimlənməsindən çıxarılması özlüyündə arbitraj tənzimlənməsini mümkün edir [9].

3) Arbitraj vasitəsilə tənzimləmə.

Demokratik hüquqi dövlət quruculuğu yolunda atılan addımlar öz mütərəqqi nəticələri ilə daim cəmiyyətdə müsbət dinamikasını davam etdirməkdədir. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi sırf hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində bu dinamikanın başlıca elementlərindən biri kimi çıxış edir. Heç də təsadüfi deyildir ki, hüquq bərabərliyi və müqavilə azadlığı prinsiplərinin tətbiqi imkanlarının artırılması bu tendensiyanı qoruyub saxlamaqdadır. Qanunvericiliyin müqavilə münasibətlərinin tənzimlənməsində arbitraja dair seçim imkanı verməsi də görülən işlərin bir daha effektivliyini əks etdirir. Sığorta münasibətlərində də tərəflərin arbitraj imkanlarının nəzərdə tutulması sırf bu islahatlarla əlaqədardır.

4) Məhkəmə vasitəsilə tənzimləmə.

Mülki hüquqi və ya kommersiya münasibətlərinin predmeti olduğu üçün sığorta mübahisələri, əsasən birinci instansiya məhkəmələri qismində rayon-şəhər yaxud kommersiya məhkəmələri tərəfindən həll olunur. Məhkəmə icraatı zamanı sahibkarlıq fəaliyyətindən yaxud adi mülki mübahisə xarakterindən asılı olaraq məhkəmə aidiyyəti müəyyən olunur.

Sığorta münasibətlərinin mahiyyətindən irəli gələrək sığorta şirkətlərinin iddiaçı yaxud cavabdeh ola bildiyi mübahisələr mövcuddur. Statistik təhlilə əsaslanaraq demək mümkündür ki, məhkəmə icraatları əksər hallarda sığorta şirkətlərinin cavabdeh qismində çıxış etməsi ilə əlaqədar olur.

III. Sığorta mübahisələri üzrə tənzimləyici məhkəmə aktları

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449-cu maddəsi ilə əlaqədar 12.03.2015-ci il tarixli qərarı üzrə verdiyi şərhə əsasən, cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi ilə bağlı qərarlardan şikayət vermək hüququ olan şəxslərin dairəsi geniş olduğu üçün burada sığorta şirkətlərinin də şikayət hüququ tanındı [1]. Buna baxmayaraq, inzibati xətəlarla bağlı işlər üzrə icraat zamanı verilən qərarlardan şikayət vermək hüququ olan şəxslərin dairəsinə dair Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 02.11.2016-cı il tarixli qərarına əsasən, sığorta şirkətləri bu sıraya daxil edilməmişdir [2].

Buna müvafiq olaraq Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.2.3-cü maddəsində göstərilən “qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər” müddəası cinayət prosesinin iştirakçıları və tərəfləri olmasa da, cinayət prosesində iştirak edən və ya hər hansı bir formada cinayət-prosessual

hüquq və ya vəzifələri həyata keçirən şəxslərin ölkə Konstitusiyası və qanunları ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları prosessual qərar və ya hərəkətlərlə pozulduğu təqdirdə bunlardan şikayət vermək hüququnu istisna etmir. Digər bir qərarla isə ifadə edilmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsində şikayət vermək hüququ olan subyektlərin dairəsi dəqiq göstəriləlməsinə görə geniş təfsir edilə bilmir. Qeyd edilir ki, təkcə bu maddədə sadalanan şəxslər inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan şikayət, prokuror isə protest verə bilər.

IV. Sığortaçıların iddiaçı yaxud cavabdeh qismində iştirakı

Sığorta şirkətlərinin iddiaçı qismində çıxış etdiyi işlərə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- 1) Sığorta şirkətinə vurulan zərərlə bağlı iddialar;
- 2) Subroqasiya qaydasında tələblərdən irəli gələn iddialar;
- 3) Reqress tələblərdən əmələ gələn iddialar;
- 4) Qarantıya müqaviləsi üzrə iddialar;
- 5) Cinayət işinin rədd edilməsi ilə bağlı qərarlardan verilən şikayətlər;
- 6) Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar müqavilə münasibətlərindən irəli gələn digər əlavə iddialar.

Məhkəmə tənzimlənməsi ilə əlaqədar onu da qeyd etmək mümkündür ki, sığorta şirkətləri aşağıdakı iddialarda cavabdeh qismində cəlb edilə bilər:

- 1) Sığorta hadisəsinin tanınması və ya hadisə nəticəsində vurulan zərərin həcmi ilə bağlı iddialar:

Bu iddialar bir qayda olaraq könüllü sığorta növləri üzrə sığorta müqaviləsi və sığorta şirkətlərinin daxili sığorta qaydalarına, icbari sığorta növləri üzrə isə qanunvericiliyə müvafiq olaraq tərəflər arasındakı münasibətlərdən irəli gəlir. Sığorta şirkətləri tərəfindən müqaviləyə əsasən, sığorta hadisəsi olmadığı iddia olunan hadisələr zərərçəkmiş tərəfindən mübahisələndirilə bilər. Həmçinin baş vermiş hadisələr zamanı dəymiş zərərin həcmi barəsində mübahisələr meydana çıxır. Qanunvericilik (Mülki Məcəllə 925-ci maddə) bu halda məhkəməyə qədər mərhələ üçün tənzimləmə müəyyən etmişdir [3]. Belə ki, əgər zərər məbləği ilə bağlı mübahisə mövcuddursa, bu halda zərəri müstəqil ekspert qiymətləndirməlidir. Həmin qiymətləndirmədən də narazılıq olarsa, məhkəmə qaydasında mübahisələndirmə mümkündür.

- 2) Subroqasiya qaydasında tələblərdən irəli gələn iddialar:

Bu tip iddialar icbari sığorta növlərinə münasibətdə qanunla, könüllü növlərə münasibətdə isə Mülki Məcəllənin 936-cı maddəsinə əsasən tənzimlənilir. Mahiyyəti ondan ibarətdir ki, sığorta hadisəsi nəticəsində sığorta şirkəti misal olaraq desək, sığortalı daşınmaz əmlaka qonşunun vurduğu zərəri aradan qaldırırsa, bu halda həmin zərəre görə verdiyi ödəniş həcmində qonşuya qarşı subroqasiya hüququ üzrə tələb irəli sürə bilər. İcbari növlərdən biri kimi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasına münasibətdə subroqasiya hüququ sərxoş, etibarnaməsiz, sürücülük vəsiqəsi olmadan və ya hadisə yerindən yayınmış şəxsə qarşı zərərçəkmişə vurulan ziyana görə verdiyi ödəniş həcmində yaranır.

- 3) Reqress tələblərdən əmələ gələn iddialar:

Sığorta şirkətlərinə vurulan zərəre görə zərər vuran şəxsə qarşı iddialar qismində reqress tələb yaranır ki, sığortaçı bu halda iddiaçı, sığortaçının fəaliyyəti nəticəsində üçüncü şəxslərə dəyən zərər halında isə cavabdeh qismində sığortaçının çıxış etdiyi iddialardır.

- 4) Qarantıya müqaviləsi üzrə iddialar:

Banklarda olduğu kimi sığorta şirkətləri də bir şəxsin digərinə qarşı olan tələblərinə münasibətdə qarant kimi dayana bilər. Bu halda qarantı qismində dayanılan şəxsə qarşı tələb irəli sürüldükdə sığorta şirkəti ödəniş etmək öhdəliyi daşıyır.

- 5) Sığorta vasitəçilərinə ödəniləcək komissiyalarla bağlı iddialar:

Komissiya müqaviləsinin mahiyyətindən irəli gələrək sığorta şirkətləri onun adından sığorta məhsullarını satan sığorta agentlərinə komissiya ödənişləri verir. Bu münasibətlər tapşırıq müqaviləsində də olduğu kimi tənzimlənilir. Sadəcə olaraq sığorta şirkətləri onlara daxil olan sığorta haqlarından müəyyən faiz həcmində komissiya ödəməyi öhdələrinə götürsələr belə, vaxtında ödənilməyən komissiyalara görə məhkəmə icraatı aparıla bilər.

- 6) Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar müqavilə münasibətlərindən irəli gələn digər əlavə iddialar:

Bu növdən olan iddialar qismində müqavilənin etibarsızlığı, sığorta haqqının qaytarılması, sığorta müqaviləsi üzrə şərtlərin mübahisələndirilməsi kimi hallar qeyd edilə bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, sığorta haqqının vaxtında ödənilməməsi halında sığorta müqaviləsinə xitam verilməli olsa da, sığorta şirkətləri tərəfindən məhkəmə qaydasında sığorta haqlarının tam ödənilməsi tələb edilə bilməz.

Həmçinin sığorta şirkətləri tərəfindən sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi barədə konkret müddəalar Mülki Məcəllənin 919-921-ci maddələri ilə tənzimləndiyi üçün əlavə şərtlər qoyula bilməz.

V. Nəticə

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, sığorta müqaviləsindən irəli gələn iddialarda başlıca mübahisələr əmlaka dəymiş zərərin həcmi, hadisə sayılan halların dairəsi, hadisə baş verərkən tələb olunan tənzimləmə qaydası, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət, sığorta təminatının başlanması, azadolma yaxud gözləmə müddətinin tətbiqi, sığorta ödənişi verilə biləcək şəxslərin dairəsi və digər məsələlər bu münasibətlərin spesifikliyindən irəli gəlir.

Türkiyə təcrübəsinə görə sığortalı ilə sığortaçı arasındakı mübahisələrdə əsliyə ticaret məhkəməsinin və ya tükətici məhkəməsinin səlahiyyətli olduğu görülür [8]. Digər tərəfdən xüsusilə subroqasiya əsaslı iddialarda sığorta müqaviləsinin tərəfi olmayan və ortaya çıxan zərərdən məsul olan şəxs ilə sığortalı arasındakı münasibətlər məhkəmənin müəyyən olunmasında ayrıca nəzərə alınmaqdadır.

Əlavə olaraq qeyd etmək mümkündür ki, əksər ölkələrin təcrübəsində (Yaponiya, Türkiyə və s.) sığorta mübahisələrinin hansı qaydada tənzimlənməsi birbaşa sığorta fəaliyyətinə dair qanunvericiliklə müəyyən edilmişdir [5; 7]. Buna müvafiq olaraq Azərbaycanda da Sığorta fəaliyyəti haqqında Qanunla və ayrıca sahəvi qanunlarla mübahisələrin hansı qaydada tənzimlənəcəyi öz əksini tapmışdır.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 449-cu maddəsi ilə əlaqədar 12.03.2015-ci il tarixli Qərarı.
URL: <https://e-qanun.az/framework/29785> (last access: 21.10.2024).
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair qərarı
URL: <https://e-qanun.az/framework/34306> (last access: 19.10.2024).
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 22.10.2024).
4. "İctimai əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı
URL: <https://e-qanun.az/framework/33634> (last access: 23.10.2024).
5. "Insurance disputes law" 2023 - United Kingdom.
URL: https://www.mmn-law.gr.jp/assets/img/mmn/The%20Insurance%20Disputes%20Law%20Review%20%286th%20ed.%29_Japan%20Chapter.pdf (last access: 18.10.2024).
6. "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
URL: <https://e-qanun.az/framework/41828> (last access: 21.10.2024).
7. "Sığorta hukukunda uzman arabuluculuk" Dr. Öğr. Ü. Barış TORAMAN - 2021
URL:
[https://adb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792021150550Arabuluculuk_Sigorta_Hukuku_Dijital%20\(1\).pdf](https://adb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792021150550Arabuluculuk_Sigorta_Hukuku_Dijital%20(1).pdf) (last access: 20.10.2024).
8. "Türkiye'de sigorta hukukunun sorunları ve geleceği" Türkiye Barolar Birliği - 2004
URL: <https://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/sigorta-hukuku.pdf> (last access: 21.10.2024)
9. "Vətəndaşların müraciətləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
URL: <https://e-qanun.az/framework/31281> (last access: 18.10.2024)

LEGAL REGULATION OF INSURANCE DISPUTES

SHAHRIYAR HABILOV¹

Abstract

Historically, insurance relations are not relations that arose in the 20th century as their regulation also covered more ancient periods. Insurance in our country was formed during the period of the ADR and the Azerbaijan SSR, and was formed as relations whose normative regulation was provided for in the Civil Code of the Azerbaijan SSR, but was applied only by a state company. Within the framework of modern legislation, insurance relations regulated by separate laws or regulations until 2008 played an important role in the formation of private insurance. With the entry into force of the Law "On Insurance Activities", a regulatory framework was established and corporatization requirements in insurance relations were regulated. The regulation of insurance disputes was improved only by its revision in Chapter 50 of the Civil Code. The development of insurance relations is remembered by the emergence of claims arising from the contract, as in other civil relations. Insurance relations also have their own specificity. Thus, when regulating insurance relations, a number of disputes may arise between the persons concluding an insurance contract and the insurers. For example, the application of exemption amounts, the scope of events, the terms of the contract and a number of other claims are formed based on the specificity of these relationships. In any case, insurance disputes are more dynamic in relation to events that occur from the moment of conclusion of the insurance contract to the time the contract is in force.

Keywords: *Insurance dispute, subrogation, insurance relationship, insurance, regulation, insurance company, dispute, court.*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТРАХОВЫХ СПОРОВ

ШАХРИЯР ГАБИЛОВ²

Резюме

Страховые отношения исторически не являются явлением, возникшим исключительно в XX веке, и их регулирование охватывало более ранние периоды. В нашей стране страхование начало формироваться в период Азербайджанской Демократической Республики (АДР) и Азербайджанской ССР, было нормативно урегулировано в Гражданском кодексе Азербайджанской ССР, но применялось исключительно государственной компанией. В рамках современного законодательства страховые отношения до 2008 года регулировались отдельными законами и правилами, что сыграло важную роль в становлении частного страхового сектора. С вступлением в силу Закона «О страховой деятельности» была определена регуляторная основа и установлены корпоративные требования в страховых отношениях. Регулирование страховых споров было усовершенствовано посредством пересмотра главы 50 Гражданского кодекса. Развитие страховых отношений, как и других гражданско-правовых отношений, сопровождается возникновением исков, вытекающих из договоров. При этом страховые отношения обладают своей спецификой. В частности, при их регулировании между страховщиками и лицами, заключающими страховые договоры, могут

---

¹ Head of Department / Central Bank of the Republic of Azerbaijan / email: sehriyarhebilov@gmail.com

² Заведующий отделом / Центральный банк Республики Азербайджан / email: sehriyarhebilov@gmail.com

возникать различные споры. Например, споры о применении франшизы, о круге страховых случаев, сроках действия договора и другие вопросы формируются в соответствии с особенностями страховых отношений. В любом случае страховые споры становятся более заметными с момента заключения договора страхования и в течение всего срока его действия.

Ключевые слова: страховой спор, суброгация, страховые отношения, страхование, регулирование, страховая компания, спор, суд.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 05.11.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025